

اسلام پرورش های روان شناختی

سال پنجم، شماره دوم، پیاپی ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸ (ص ۷-۲۶)

ساخت پرسشنامه اولیه احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی

Ihsan (goodness) in Interpersonal Relations Based on Islamic Sources and Designing its Initial Questionnaire

محمد محسن گلوردی یزدی / کارشناسی ارشد روان شناسی مثبت‌گرا، موسسه اخلاق و تربیت، قم، ایران.
محمدصادق شجاعی / استادیار روان شناسی، جامعه المصطفی العالمیه قم، ایران.
مهدی عباسی / عضو هیئت علمی پژوهشگاه اخلاق و روان شناسی اسلامی - گروه روان شناسی اسلامی، پژوهشگاه قران و حدیث، قم، ایران.

Muhammad Muhsen Golwardi Yazdi / M Student of Positive Psychology, Institute of Ethics and Education, Qom, Iran
MohsenGol900@gmail.com

Muhammad Sadeq Shuja'ie / Assistant Professor in al-Mustafa International University

Mahdi Abbasi / Assistant Professor in University of Hadith Sciences

Abstract

The aim of this study was to construct a Ihsan questionnaire in interpersonal relationships based on Islamic sources. Data were collected using two methods of content analysis of religious texts and a survey of verses and hadiths. According to the opinion of ten experts in religious sciences and psychology, the findings of the research in the qualitative section, for benevolence, 41 signs in 6 theoretical components entitled "social utility", "positive relationships", "positive thinking", "influence-desirability", "abstinence" and "totality". Based on this, the initial items were designed and then, according to ten experts, 130 items were designed and implemented in the statistical community. After statistical analysis on the data, the initial Ihsan questionnaire with 121 items was

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ساخت پرسشنامه احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی انجام شده است. داده‌ها با استفاده از دو روش تحلیل محتوای متون دینی و پیمایشی از آیات و روایات گردآوری شدند. بر اساس نظر ده نفر از کارشناسان علوم دینی و روان شناسی، یافته‌های پژوهش در بخش کیفی، برای احسان ۴۱ نشانه را در ۶ مؤلفه نظری تحت عنوان «سودمندی اجتماعی»، «روابط مثبت»، «مثبت اندیشی»، «نفوذ-مطلوبیت»، «خویشتن‌داری» و «تمامیت» به دست داد. بر این اساس گویه‌های اولیه طراحی شد و سپس بنا بر نظر ده نفر از کارشناسان مذکور، ۱۳۰ گویه طراحی و در جامعه آماری اجرا گردید، پس از تجزیه و تحلیل آماری

prepared and compiled. Residents of Pardisan of Qom (20162017-) were surveyed by a survey method to evaluate the validity and reliability of the initial Ihsan scale in a sample of 85 people from the statistical population. The opinions of ten experts were used to evaluate the validity of the content of symptoms and items. To obtain the construct validity, the correlation (Pearson) of each item with the total score was calculated and the results showed the desired validity. In the validity of the scale, Cronbach's alpha coefficient was 0.83 and Guttman halving coefficient was 0.90 and Spearman-Brown halving coefficient was 0.91.

KEYWORDS: ihsan (goodness), Islamic sources, test, interpersonal relations, questionnaire of ihsan.

بر روی داده‌ها، پرسشنامه اولیه احسان با ۱۲۱ گویه تهیه و تدوین گردید. با روش پیمایشی به منظور بررسی و ارزیابی روایی و اعتبار مقیاس اولیه احسان در نمونه ۸۵ نفری از جامعه آماری، ساکنین شهرک پردیسان قم (سال ۹۵-۹۶) مورد بررسی قرار گرفت. برای بررسی روایی محتوای نشانگان و گویه‌ها، از نظرات ده نفر از کارشناسان خبره استفاده گردید. برای به دست آوردن روایی سازه، همبستگی (پیرسون) هر گویه با نمره کل محاسبه گردید و نتایج حاکی از روایی مطلوب بود. در بررسی اعتبار مقیاس نیز ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۸۳ و ضریب دونیمه سازی گاتمن، ۰/۹۰ و ضریب دونیمه سازی اسپیرمن- براون، ۰/۹۱ به دست آمده است.

کلیدواژه‌ها: احسان، منابع اسلامی، آزمون، روابط میان فردی، پرسشنامه احسان.

مقدمه

در اسلام، نیکی به دیگران هم به عنوان یک تکلیف دینی و هم به عنوان یک رفتار اخلاقی مورد توجه قرار گرفته است (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۳۳). تعابیر و واژه‌های زیادی در ارتباط با این موضوع به کار رفته که یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین آنها احسان است. برای مثال، خداوند در قرآن می‌فرماید: «واحسنوا ان الله يحب المحسنين؛ نیکی کنید که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد» (بقره؛ ۱۹۵).

واژه «احسان» در لغت، مصدر باب افعال از ریشه «حسن» به معنای زیبایی و نیکویی می‌باشد و احسان نیز به معنای نیکی کردن است (قرشی، ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۱۳۴). همچنین «حُسن»، عبارت است از هر اثر بهجت‌آفرین و شادی‌بخشی که مورد آرزو باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۴۹۰). اصل مشترک در ماده این لغت این است که، در مقابل «قبیح» و «سیئ» قرار دارد و این معنا یا در موضوعات خارجی مادی یا در امور معنوی یا در

قول، عمل و صفات قلبی قرار دارد (مصطفوی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۲۶۰). همچنین احسان در قرآن به سه معنا به کار رفته است: ۱- احسان به معنای انجام دادن کار نیک (بقره، ۵۸؛ اعراف، ۵۵). ۲- احسان به معنای انجام کار شایسته در شکل کامل آن (یوسف، ۲۳؛ تغابن، ۳؛ سجده، ۷). ۳- احسان به معنای نیکی به دیگران (نساء، ۳۶؛ انعام، ۱۵۱؛ قصص، ۷۷؛ آل عمران، ۱۳۴) (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۴۹۲).

در کتاب‌های تفسیری و اخلاقی تعاریف مختلفی برای احسان ذکر شده است. برای مثال: رضایت از سعادت دیگران، رساندن نفع و فایده به دیگران (طوسی، ۱۴۰۹، ج ۲ ص ۱۵۳). کاری که از سر آگاهی و به شکل شایسته انجام گیرد (طبرسی، ۱۴۰۶، ج ۱ ص ۲۴۸) و نیز انجام کاری به شکل نیکو و با انگیزه خدایی و رساندن خیر یا سود به دیگری بدون چشم داشت و توقع هرگونه پاداش و جبرانی (طباطبایی، ۱۳۷۴، ترجمه: موسوی، ج ۴، ص ۲۰).

بر طبق آیات، روایات و تعاریف ارائه شده یکی از موارد کاربرد احسان، تعاملات و روابط میان فردی است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ج ۱ ص ۴۹۲). علامه طباطبایی (۱۳۷۴) در تفسیر آیه: «ان الله یامر بالعدل والاحسان؛ خداوند به عدالت و احسان فرمان داده است» (نحل، ۹۰). می‌فرماید: در این آیه، احسان مانند عدل، جنبه‌های اجتماعی را هم در برمی‌گیرد. بنابراین، یک بخش احسان، احسان به غیر است. یعنی اینکه به دیگران سود و فایده برساند نه اینکه صرفاً کار خوبی انجام دهد (ترجمه موسوی، ج ۱۲، ص ۴۷۹).

درباره احسان به دیگران، آیات متعددی در قرآن و روایات فراوانی از پیشوایان معصوم علیهم‌السلام پیرامون احسان صادر شده که نشانگر آن است که احسان در دیدگاه اسلام به عنوان یک اصل اخلاقی مطرح است و جامعه بشری برای تکامل و شکوفایی خویش، بدان نیازمند است و مدینه فاضله اسلامی هرگز از احسان و محسنان تهی نیست. از این رو رهبر عظیم‌الشأن اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پس از قبول دین، نخستین دستور عقل را دوست داشتن مردم و نیکی کردن به هر انسان خوب و بدی بیان می‌دارد (محدث نوری، ج ۲، ص ۳۵۹) و فرموده است: «أَفْضَلُ الْإِيمَانِ الْأَحْسَانُ» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۷، ص ۱۸۸) و برترین نشانه ایمان را احسان دانسته‌اند.

احسان، صرف نظر از اینکه مایه اصلاح مسکینان و بیچارگان و درماندگان است، و علاوه بر اینکه باعث انتشار دادن رحمت و ایجاد محبت است، آثار نیک دیگری دارد که به خود نیکوکار برمی‌گردد، چون باعث می‌شود ثروت در اجتماع به گردش درآید، و امنیت عمومی و سلامتی

پدید آید، و سبب نزدیکی قلب‌ها به یکدیگر شود (طباطبایی، ترجمه موسوی ج ۱۲ ص ۴۷۹). در منابع اسلامی مفهوم احسان، به مناسبت‌های مختلف از سوی اندیشمندان مسلمان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. برای مثال، فقها برای استنباط برخی احکام فقهی به آیات و روایات این باب استناد کرده‌اند (محقق حلی، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۲۰) و قاعده احسان از قواعد مهم فقهی است که کاربرد فراوانی در فقه اسلامی دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۲۵۱-۲۷۹). همچنین، در منابع اخلاقی (غزالی، بی تا ج ۲، ص ۷۹۳) و عرفانی (قیصری، ۱۳۷۵، ص ۶۱۵ نقل از اسدی، ۱۳۸۹) نیز احسان به عنوان یک اصل مهم همراه با پاره‌ای از تحلیل‌ها و برداشت‌ها در حوزه‌های مختلف فردی و اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. ضمناً مقالات، پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های (اوصالی، ۱۳۸۱، سالاروندیان، ۱۳۸۵، دهقان رجبی، ۱۳۹۲) متعددی درباره ابعاد مختلف این مفهوم در سال‌های اخیر به نگارش درآمده است.

کارکردهای اجتماعی احسان در روان‌شناسی تحت عنوان‌های مختلفی مانند: نوع دوستی^۱، رفتارهای اجتماعی مطلوب^۲، دوست داشتن^۳، مهربانی^۴، لذت بردن از یاری رساندن به نیازمندان، عشق به مردم^۵ (آلیپورت^۶ ۱۹۶۶ به نقل از شریفی، اسکندری، دلاور و همکاران، ۱۳۸۹) گرایش به سوی دیگران^۷ (رولی^۸ ۲۰۰۶ به نقل از شریفی و همکاران، ۱۳۸۹) علاقه اجتماعی^۹ (آدلر^{۱۰} به نقل از لیک^{۱۱} ۲۰۰۶) به کاررفته است.

در روان‌شناسی مثبت نگر^{۱۲} بر اساس تقسیم‌بندی فضایل، سلیگمن^{۱۳} شش دسته فضیلت

1. Altruism.
2. prosocial behaviors.
3. Love.
4. kindness.
5. Love of people.
6. Allport G.W.
7. Movement toward others.
8. Rule, R.
9. Social Interest.
10. Adler, A.
11. Leak, V.K.
12. Positive Psychology.
13. Seligman.

هسته‌ای انسانی (حکمت و دانش^۱، شجاعت^۲، عشق و انسانیت^۳، عدالت^۴، اعتدال^۵، معنویت و تعالی^۶) را برمی‌شمرد. (سلیگمن، ۲۰۰۲) از منش‌های زیرمجموعه انسانیت، دوست داشتن^۷، مهربانی^۸، لذت بردن از یاری‌رساندن به نیازمندان است که می‌توان آن‌ها را مرتبط با معانی و مصادیق «احسان» دانست.

تمایل افراد به یاری‌رسانی را می‌توان تحت عنوان فضیلت‌های خویشتن‌داری، تحمل و شکیبایی، عدالت، احسان، تدبیر و دوراندیشی خلاصه کرد (جفریز^۹ ۱۹۹۸ به نقل از شریفی و همکاران، ۱۳۸۹) و این پنج فضیلت اخلاقی نشان می‌دهد که شخصیت نوع‌دوست، شخصیتی تک‌بعدی ندارند، بلکه چندین جنبه از شخصیت وی که شامل کنترل انگیزه‌ها و محرک‌ها، ابتکار، باورهای راستین، مهربانی و دوراندیشی است که در رفتارهای مثبت اجتماعی وی تأثیر می‌گذارند (کول و همکاران^{۱۰}، ۲۰۰۱ نقل از پترسون و سلیگمن^{۱۱}، ۲۰۰۴).

درباره احسان به دیگران در روان‌شناسی می‌توان گفت که، افراد یاری‌رسان و ایثارگر در همه صفات شخصیتی با افراد عادی تفاوت دارند. بر این اساس آن‌ها در صفت روان رنجور خوبی^{۱۲} نسبت به افراد عادی پایین‌تر هستند و در زمینه صفات برون‌گرایی^{۱۳}، گشودگی^{۱۴}، توافق‌پذیری^{۱۵} و باوجدان بودن^{۱۶} از افراد عادی بالاترند (شریفی و همکاران ۱۳۸۹). در مطالعه پودساکف^{۱۷} و همکاران و بررسی پیر، میدیلی^{۱۸} و کگل میر^{۱۹} نشان داده است که

1. Wisdom.
2. Bravery
3. Humanity.
4. Justice.
5. Moderation.
6. Sublimation.
7. Love.
8. Kindness.
9. Jeffries, V.
10. Koolle et al.
11. Peterson, C. & Seligman, M.
- 12 Neuroticism.
13. extraversion.
14. Openness.
15. Agreeableness.
16. Conscientiousness.
17. Podsakoff, P.M.
18. Midili.
19. Kegelmeyer.

کمک رسانی و جوانمردی رابطه مثبتی با کیفیت بازده کار دارد. (نقل از بیرهوف، ۲۰۰۲؛ ترجمه صدقی نژاد، ۱۳۸۷) و بر اساس نتایج آکسل رود و همکاران و کول^۱ و همکاران (۲۰۰۱)، افراد دارای تمایلات نوع دوستی قوی، سطوح پایینی از صفات ضد اجتماعی^۲ و خودشیفتگی^۳ را به معرض نمایش می گذارند (نقل از پترسون و سلیگمن، ۲۰۰۴).

حمایت اجتماعی یکی دیگر از مباحث روان شناسی است که می توان آن را مرتبط با بحث احسان دانست؛ محققان، حمایت اجتماعی را تبدلات بین فردی می دانند که شامل عاطفه^۴، تأیید و تصدیق^۵، مساعدت و یاری^۶، تشویق^۷ و اعتبار دادن به احساسات^۸ است (ابی ۱۹۹۳). در سال های اخیر تحقیقات بسیاری در زمینه پیامدهای روانی اجتماعی، حمایت اجتماعی انجام شده است. پژوهش ها نشان داده اند که حمایت اجتماعی مطلوب می تواند احساس تنهایی^۹ را کاهش داده (پاموکیو و میدان^{۱۰}) و موجب رضایت از زندگی^{۱۱} شود (قائدی و یعقوبی، ۱۳۸۷). با افزایش حمایت اجتماعی پاسخ به استرس^{۱۲} در افراد کاهش یافته و سلامت روان^{۱۴} فرد بهبود می یابد (همتی راد و سپاه منصور، ۱۳۸۷).

یکی از مهم ترین دلایل رشد مطالعات در حوزه یاری رسانی، ساخت ابزارهایی بوده است که از خاصیت روایی و پایایی برخوردار بوده اند. مقیاس های موجود در خصوص رفتارهای یاری رسان را می توان به دو دسته تقسیم بندی کرد: مقیاس های سنجش رفتار یاری رسان، به عنوان یک سازه کلی و مقیاس های سنجش آن در موقعیت های خاص؛ که تعداد مقیاس های موجود در دسته بندی اول بیشتر می باشد. مقیاس های اندازه گیری رفتار یاری رسان، به عنوان یک سازه کلی تحت عنوان مقیاس هایی تعریف می شوند که سعی دارند

1. Koole et al.
2. untisocial.
3. Narcissism.
4. Affection.
5. affirmation.
6. aid.
7. Encouragement.
8. validation of their feelings.
9. Abby.
10. Feeling lonely.
11. Pamuku & Meydan.
12. Life satisfaction.
13. Stress.
14. mental health.

تمایل فرد را به بروز برخی از این رفتارها در زمینه‌ها و با انگیزه‌های مختلف مورد سنجش قرار دهند (گرین و همکاران^۱، ۱۹۹۴؛ جانسون و همکاران^۲، ۱۹۸۹، ص ۸۵۵، نقل از کجباغ، سجادیان و نوری، ۱۳۸۹). در این قسمت به برخی از مقیاس‌هایی که برای سنجش مباحث مرتبط با احسان در روابط میان فردی، ساخته شده است، اشاره می‌گردد.

پرسشنامه، رفتار نوع‌دوستانه وب^۳: این پرسشنامه توسط وب (۲۰۰۰) ساخته شد که طیف پاسخگویی به این پرسشنامه پنج‌درجه‌ای لیکرت است. اسمیت^۴ (۲۰۰۶) میانگین همبستگی درونی گویه‌ها را ۰.۲۴٪ و ضریب آلفای کرونباخ آن را ۰.۹۵٪ گزارش نمود. (نقل از عطادخت و همکاران، ۱۳۹۳).

پرسشنامه رفتار نوع‌دوستانه: این پرسشنامه، توسط کارلو و راندل^۵ (۲۰۰۲) جهت، سنجش رفتار نوع‌دوستانه، ساخته شده که این پرسشنامه شامل ۲۳ گویه است و بر اساس مقیاس لیکرت سنجیده می‌شود. (بیرامی، پوراسمعیلی، صالحی، ۱۳۹۰).

آزمون تحول اخلاقی ماء: این آزمون در سال ۱۹۸۱ توسط ما به منظور اندازه‌گیری جهت‌گیری‌های نوع‌دوستی و قضاوت اخلاقی ساخته شده است. این آزمون از دو قسمت تشکیل شده است که قسمت اول آن میزان نوع‌دوستی و قسمت دوم آن سطح تحول اخلاقی را می‌سنجد. (کنان، گلدبرگ و گلن^۶، ۱۹۹۱، نقل از بیرامی و همکاران، ۱۳۹۰).

پرسشنامه رفتار نوع‌دوستانه کارلو: این پرسش‌نامه (PTM-R)^۷ توسط کارلو و همکاران^۸ در سال ۲۰۰۳ طراحی شده است به عنوان مجموعه‌ای از پاسخ‌های نمره‌گذاری شده به ۲۵ سؤال محاسبه می‌شود. پاسخ تمام سؤالات از ۱ تا ۵ نمره‌گذاری شده و نمره ۵ به بالاترین درجه رفتار نوع‌دوستانه دلالت دارد. بالاترین نمره در این آزمون ۱۴۰ می‌باشد (کارلو و همکاران، ۲۰۰۳، نقل از خانی، غفاری و حقیقتیان، ۱۳۹۳).

با توجه به اینکه تحقیقاتی که در زمینه احسان با رویکرد اسلامی انجام شده بیشتر با دیدگاه

1. Green et al.
2. Johnson et al.
3. Webb.
4. Smith.
5. Carlo & Randall.
6. ma.
7. Kennan, Goldberg & Glenn.
8. Measure of Prosocial Tendencies for Adolescents – Randall.
9. Carlo et al.

اخلاقی و فقهی بوده و با نگاه و مقایسه با مباحث روان‌شناختی به آن پرداخته نشده است و اینکه بر اساس بررسی محقق هیچ‌یک از پژوهش‌های مفهوم احسان باهدف ساخت مقیاس انجام نگرفته است. بنابراین، این پژوهش درصدد پاسخگویی به پرسش‌های زیر است: احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی چه مؤلفه‌ها و نشانه‌هایی دارد؟ ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی چیست؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، بنیادی^۱ (در مقابل کاربردی^۲) است که هدف اولیه از آن گسترش دانش و افزودن بر مجموعه اطلاعات موجود در آن رشته علمی است (خوی نژاد، ۱۳۸۵، ص ۱۰۹) و از روش تحلیل محتوا (ی متون دینی)، که برای بررسی، توصیف، دسته‌بندی، مقایسه، و تجزیه و تحلیل مفاهیم محتوای آشکار پیام‌های موجود در متون (شریعت‌مداری، ۱۳۸۸، ص ۷۷) از جمله متون دینی مرتبط با احسان در روابط میان فردی به کار گرفته شده است. برای ساخت پرسشنامه به ترتیب مراحل زیر انجام شد.

مرحله اول: منابع اسلامی مربوط به مفهوم «احسان» شناسایی و مطالعه شد؛ در ادامه آیات و روایات مربوط به واژه‌های حسن، احسان، محسن و مشتقات آنها مفهوم‌شناسی و دسته‌بندی گردید.

مرحله دوم: استخراج ۵۴ نشانه اولیه احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی که به سه قسمت کلی، رفتاری، شناختی و عاطفی تقسیم شدند. سپس، جهت سنجش میزان تطابق گزاره‌های دینی با نشانه‌ها از نظر ۱۰ نفر از کارشناسان علوم اسلامی (سطوح عالی) و روان‌شناسی (کارشناسی ارشد و دکتری) استفاده گردید. نشانه‌هایی که مورد تأیید اکثر کارشناسان یعنی ۶ نفر از ۱۰ نفر کارشناس قرار گرفت، برای ساخت پرسشنامه لحاظ گردید و نشانه‌ای که مورد تأیید اکثر کارشناسان نبود از پرسشنامه حذف گردید. در نتیجه تنها نشانه ۳۵ که «نظارت الهی» بود مورد تأیید قرار نگرفت و حذف گردید و ۵۳ نشانه دیگر تأیید شد. مرحله سوم: پس از استخراج نشانه‌های اولیه، همگرایی و واگرایی نشانگان (۵۳ نشانه)، بر اساس تعاریف لغوی و اصطلاحی آن‌ها و بنا بر نظر مکتوب کارشناسان (۱۰ نفر کارشناس

1. basic.

2. applied.

علوم اسلامی و روان‌شناسی)، مورد بررسی قرار گرفت و نشانه‌هایی که با یکدیگر شباهت و همپوشی داشتند، در یکدیگر ادغام گردیدند و نام جدید و یا نام یکی از نشانه‌های ادغام شده بر روی آن گزارده شد و در نتیجه نشانه‌ها به ۴۱ مورد، کاهش یافت.

مرحله چهارم: در مرحله بعد، برخی نشانه‌ها که از نظر محتوایی باهم تشابه و همپوشی داشتند، با هم‌فکری و راهنمایی اساتید و با توجه به شباهت‌های محتوایی و مفهومی که میان نشانه‌ها و شاخص‌های احسان، وجود داشت، به ۶ مقوله یا مؤلفه نظری، «سودمندی اجتماعی»، «روابط مثبت»، «مثبت اندیشی»، «نفوذ-مطلوبیت»، «خویش‌داری» و «تمامیت» تقسیم‌بندی شدند.

مرحله پنجم: طراحی گویه‌ها بر اساس نشانه‌ها، مستندات و ارائه آنها به کارشناسان برای سنجش روایی محتوا: گویه‌های اولیه مقیاس اسلامی احسان در روابط میان فردی، شامل ۱۶۸ گویه اولیه بود که برای ۴۱ نشانه، طراحی گردید. سپس، برای بررسی روایی وابسته به محتوا، از دیدگاه ۱۰ نفر از کارشناسان علوم اسلامی و روان‌شناسی استفاده شد. آنها با استفاده از یک لیکرت ۵ درجه‌ای، میزان موافقت یا مخالفتشان را اعلام نموده و گویه پیشنهادی خود را ثبت نمودند.

مرحله ششم: پس از بررسی نظرات کارشناسان درباره گویه‌ها، از میان ۱۶۸ گویه اولیه، گویه‌هایی که درصد ۶۰ و بالاتر را کسب کرده بودند، مورد پذیرش قرار گرفت که تعداد زیادی از گویه‌ها و بیش از ۹۲ درصد از سؤالات اولیه که شامل ۱۵۶ گویه می‌شد، پذیرفته گردید. سپس، ۲۶ گویه دیگر به واسطه نظرات کتبی کارشناسان و اساتید و همچنین به دلیل تکراری و نامناسب بودن از پرسشنامه حذف گردید و فرم پرسشنامه ۱۳۰ گویه‌ای که مورد توافق اکثر کارشناسان و استاد راهنما بود برای اجرا آماده شد.

روش گردآوری اطلاعات

با استفاده از داده‌ها و مبانی مربوط به احسان، بر اساس آیات و روایات و با مطالعه کتاب‌ها و پژوهش‌های روان‌شناسی در این موضوع، به‌ویژه در زمینه آزمون‌سازی، ساخت مقیاس اسلامی در دستور کار قرار گرفت. در این بخش، به منظور سنجش و اندازه‌گیری احسان در روابط میان فردی و با توجه به مؤلفه‌ها و نشانه‌های به دست آمده، آزمونی اولیه طراحی، ساخته و اجرا گردید و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار spss نمره‌گذاری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش، برای بررسی نظرات کارشناسان درباره روایی محتوا، از روش میانگین (موافقت بیش از ۶۰ درصد کارشناسان) استفاده گردید. برای سنجش روایی سازه پرسشنامه، از روش همسانی درونی (همبستگی پیرسون^۱) و برای بررسی اعتبار از روش های آلفای کرونباخ^۲، دونیمه سازی گاتمن^۳ و دونیمه سازی اسپیرمن - براون^۴ استفاده گردید. همچنین توزیع نرمال تک تک سؤالات مورد بررسی قرار گرفت تا سؤالاتی که در توزیع نمراتشان کجی شدید و یا واریانس بسیار پایین دارند از مجموعه گویه‌ها کنار گذاشته شوند.

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری این پژوهش شامل ساکنین شهرک پردیسان قم در سال ۹۵-۹۶ می‌باشند؛ و با توجه به اینکه هدف اصلی این تحقیق، ساخت پرسشنامه اولیه است و در مباحث مربوط به روان سنجی، تعداد نمونه نسبتاً محدود که بین ۳۰ تا ۵۰ نفر باشند را جهت اجرای آزمایشی کافی می‌دانند (ترندایک، ۱۳۷۵، ترجمه هومن، ص ۷۴). در این پژوهش، پرسشنامه بر روی نمونه‌ای به حجم ۸۵ نفر اجرا گردید که ۴۴ نفر مرد، ۳۹ نفر زن و ۲ نفر جنسیت خود را مشخص نکرده بودند؛ و این نمونه‌گیری به روش در دسترس انجام شد.

یافته‌های پژوهش

در بخش یافته‌های کیفی، ابتدا نشانه‌های احسان در روابط میان فردی از منابع اسلامی استخراج و به ۵۴ نشانه و سه قسمت کلی، رفتاری، شناختی و عاطفی، دسته‌بندی گردید که طبق بررسی‌ها از مجموع ۵۴ نشانه به دست آمده، ۳۴ نشانه رفتاری، ۱۶ نشانه شناختی و ۴ نشانه عاطفی برای احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی به دست آمد؛ پس از استخراج نشانه‌های اولیه، همگرایی و واگرایی نشانگان (۵۴ نشانه) مورد بررسی قرار گرفت و نشانه‌هایی که با یکدیگر شباهت و همپوشی داشتند، در یکدیگر ادغام گردیدند و نام جدید و یا نام یکی از نشانه‌های ادغام شده بر روی آن گزارده شد و در نتیجه نشانه‌ها به ۴۱ مورد، کاهش یافت. در مرحله بعد، بررسی‌ها نشان داد که برخی نشانه‌ها از نظر محتوایی با هم تشابه و همپوشی دارند. به همین جهت، با هم‌فکری و راهنمایی اساتید و با توجه به شباهت‌های

1. pearson correlation.
2. Cronbach Alpha.
3. Guttman.
4. Spearman-Brown.

محتوایی و مفهومی که میان نشانه‌ها و شاخص‌های احسان، وجود داشت، آن‌ها به ۶ مقوله یا مؤلفه نظری، تقسیم‌بندی شدند. محورها و مؤلفه‌های به‌دست‌آمده، به شرح ذیل است:

جدول ۱. فهرست مؤلفه‌ها و نشانه‌های احسان در روابط میان‌فردی بر اساس آیات و روایات

مؤلفه‌ها	نشانه‌ها	مؤلفه‌ها	نشانه‌ها
۱. سودمندی اجتماعی	۳. مثبت‌اندیشی	صله‌رحم	یاد خدا
		قرض دادن	فراموشی احسان
		احسان به والدین	احسان مایه برکت
		دعا کردن	احساس رضایت
		نیکی به همسایه	توقع جبران نداشتن
		کمک به ایتام	ارزش‌گذاری
		سخاوت	احسان خدمت به خود
	۴. نفوذ-مطلوبیت	فداکاری	شهادت بر محسن بودن
		راهنمایی	جلب دوستی و صمیمیت
		کمک به ضعیف	عفو و بخشش
۵. خویشتن‌داری	احسان علم	کنترل خشم	
	احسان به مؤمن	صبر	
	اصلاح بین مردم	پیش‌دستی در احسان	
۲. روابط مثبت	۶. تمامیت	خوش‌رویی	فراگیری احسان
		مهربانی و محبت	فوریت در احسان
		خوش‌رفتاری	دوام احسان
		پرهیز از بدی	احسان کامل
		احترام به دیگران	مطابقت حرف با عمل
		نیکی به بدی‌کننده	احسان در هر حالی
	کلام مؤدبانه	درون‌به‌تر از برون	پیروی از حق

با توجه به اینکه هدف این پژوهش، ساخت آزمونی است که به صورت کمی بتواند احسان در روابط میان فردی را بر اساس منابع اسلامی اندازه‌گیری نماید. برای بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه، روایی محتوا، روایی سازه و اعتبار آزمون، مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای بررسی روایی محتوا، از روش میانگین استفاده گردید. یعنی ۵۳ نشانه از ۵۴ نشانه‌ای که مورد تأیید اکثریت کارشناسان (۶ نفر از ۱۰ کارشناس) قرار گرفت، پذیرفته شد، در ادامه پس از دریافت نظرات کتبی کارشناسان در فرم نظرسنجی و نظر استاد راهنما و مشاور، برخی از نشانه‌های تأیید شده‌ای که هم‌معنی و مشابه با یکدیگر بودند، در یکدیگر ادغام شدند و نشانه‌ها به ۴۱ مورد، کاهش یافت. همچنین در روایی محتوای گویه‌ها، ۱۳۰ سؤال از ۱۶۸ سؤالی که به نظر اکثر کارشناسان (۶ نفر از ۱۰ کارشناس) نمرات ۳ یا ۴ (گزینه‌های خیلی زیاد و زیاد) را به خود اختصاص داده بودند، مورد پذیرش واقع شد و به اجرا درآمد. در این پژوهش برای تعیین روایی سازه از روش همسانی درونی و شاخص خوب همبستگی پیرسون، استفاده شده است که در این روش ملاک بررسی همسانی درونی، نمره کل آزمون است. برای این کار، همبستگی بین هر سؤال پرسشنامه با نمره کل آزمون محاسبه گردید. از مجموع ۱۳۰ سؤال پرسشنامه، ۱۲۶ سؤال دارای همبستگی مثبت معنادار با نمره کل آزمون بودند و فقط ۴ سؤال، همبستگی مثبت بسیار کمی با نمره کل داشتند که از فرم نهایی پرسشنامه احسان در روابط میان فردی حذف گردیدند و سؤالی که همبستگی منفی معناداری با نمره کل داشته باشد، وجود نداشت.

جدول ۲. ضریب همبستگی هر سؤال با نمره کل پرسشنامه احسان در روابط میان فردی

سؤال	همبستگی با نمره کل	سؤال	همبستگی با نمره کل	سؤال	همبستگی با نمره کل	سؤال	همبستگی با نمره کل
۱	۰,۴۶۲(**)	۳۴	۰,۴۹۰(**)	۶۷	۰,۵۵۶(**)	۱۰۰	۰,۳۴۹(**)
۲	۰,۵۰۸(**)	۳۴	۰,۶۶۹(**)	۶۸	۰,۵۱۸(**)	۱۰۱	۰,۳۸۹(**)
۳	۰,۳۷۳(**)	۳۶	۰,۳۶۷(**)	۶۹	۰,۶۱۴(**)	۱۰۲	۰,۲۴۴(*)
۴	۰,۴۳۵(**)	۳۷	۰,۴۸۴(**)	۷۰	۰,۵۶۵(**)	۱۰۳	۰,۳۹۴(**)
۵	۰,۴۲۵(**)	۳۸	۰,۳۳۰(**)	۷۱	۰,۴۶۱(**)	۱۰۴	۰,۵۰۰(**)
۶	۰,۶۲۵(**)	۳۹	۰,۵۶۴(**)	۷۲	۰,۵۱۴(**)	۱۰۵	۰,۳۱۱(**)
۷	۰,۵۳۶(**)	۴۰	۰,۵۰۸(**)	۷۳	۰,۴۸۶(**)	۱۰۶	۰,۴۳۱(**)

۰,۲۹۸(**)	۱۰۷	۰,۵۱۴(**)	۷۴	۰,۶۲۳(**)	۴۱	۰,۲۳۴(*)	۸
۰,۳۷۵(**)	۱۰۸	۰,۳۰۵(**)	۷۵	۰,۳۱۹(**)	۴۲	۰,۵۹۸(**)	۹
۰,۴۲۲(**)	۱۰۹	۰,۴۸۵(**)	۷۶	۰,۴۷۶(**)	۴۳	۰,۵۴۲(**)	۱۰
۰,۰۹۴	۱۱۰	۰,۴۹۹(**)	۷۷	۰,۱۸۶	۴۴	۰,۵۹۸(**)	۱۱
۰,۴۳۹(**)	۱۱۱	۰,۵۷۳(**)	۷۸	۰,۲۶۸(*)	۴۵	۰,۵۸۳(**)	۱۲
۰,۶۲۰(**)	۱۱۲	۰,۵۱۹(**)	۷۹	۰,۵۶۸(**)	۴۶	۰,۶۷۰(**)	۱۳
۰,۵۹۵(**)	۱۱۳	۰,۴۲۸(**)	۸۰	۰,۴۲۳(**)	۴۷	۰,۶۱۶(**)	۱۴
۰,۳۳۹(**)	۱۱۴	۰,۵۳۱(**)	۸۱	۰,۵۹۶(**)	۴۸	۰,۰۷۷	۱۵
۰,۲۷۴(*)	۱۱۵	۰,۴۷۷(**)	۸۲	۰,۳۶۵(**)	۴۹	۰,۴۵۰(**)	۱۶
۰,۵۲۸(**)	۱۱۶	۰,۳۳۹(**)	۸۳	۰,۵۳۲(**)	۵۰	۰,۲۱۴(*)	۱۷
۰,۳۴۷(**)	۱۱۷	۰,۵۳۷(**)	۸۴	۰,۴۶۶(**)	۵۱	۰,۵۷۳(**)	۱۸
۰,۴۱۱(**)	۱۱۸	۰,۲۳۸(*)	۸۵	۰,۰۲۸	۵۲	۰,۲۷۶(*)	۱۹
۰,۳۶۷(**)	۱۱۹	۰,۳۰۴(**)	۸۶	۰,۵۱۴(**)	۵۳	۰,۳۸۷(**)	۲۰
۰,۵۹۳(**)	۱۲۰	۰,۳۸۰(**)	۸۷	۰,۲۷۵(*)	۵۴	۰,۴۷۱(**)	۲۱
۰,۲۹۱(**)	۱۲۱	۰,۴۳۷(**)	۸۸	۰,۵۰۲(**)	۵۵	۰,۵۳۵(**)	۲۲
۰,۵۶۰(**)	۱۲۲	۰,۳۵۲(**)	۸۹	۰,۶۳۱(**)	۵۶	۰,۳۹۱(**)	۲۳
۰,۳۱۱(**)	۱۲۳	۰,۴۸۲(**)	۹۰	۰,۳۸۸(**)	۵۷	۰,۲۵۸(*)	۲۴
۰,۵۴۰(**)	۱۲۴	۰,۵۷۹(**)	۹۱	۰,۵۸۸(**)	۵۸	۰,۲۹۷(**)	۲۵
۰,۴۳۸(**)	۱۲۵	۰,۲۲۷(*)	۹۲	۰,۳۶۵(**)	۵۹	۰,۲۸۷(**)	۲۶
۰,۴۳۸(**)	۱۲۶	۰,۵۰۲(**)	۹۳	۰,۴۵۱(**)	۶۰	۰,۳۰۶(**)	۲۷
۰,۴۹۰(**)	۱۲۷	۰,۵۷۶(**)	۹۴	۰,۲۷۸(*)	۶۱	۰,۴۰۷(**)	۲۸
۰,۲۹۴(**)	۱۲۸	۰,۳۳۴(**)	۹۵	۰,۵۰۶(**)	۶۲	۰,۲۳۴(*)	۲۹
۰,۶۳۰(**)	۱۲۹	۰,۲۱۵(*)	۹۶	۰,۶۸۷(**)	۶۳	۰,۵۷۰(**)	۳۰
۰,۳۲۴(**)	۱۳۰	۰,۳۲۸(**)	۹۷	۰,۳۶۵(**)	۶۴	۰,۵۰۰(**)	۳۱
		۰,۳۸۹(**)	۹۸	۰,۵۲۴(**)	۶۵	۰,۴۹۹(**)	۳۲
		۰,۳۳۸(**)	۹۹	۰,۳۸۸(**)	۶۶	۰,۵۶۸(**)	۳۳

* همبستگی در سطح ۰,۰۱ معنادار است و ** همبستگی در سطح ۰,۰۵ معنادار است

به منظور بررسی اعتبار پرسشنامه از روش‌های محاسبه آلفای کرونباخ و دونیمه سازی گاتمن و اسپیرمن براون، استفاده گردید. نتایج به دست آمده از ۸۵ شرکت کننده در اجرای پرسشنامه، نشان می‌دهد که پرسشنامه با آلفای کرونباخ کل ۰.۸۳٪ دارای اعتبار نسبتاً بالایی است. همچنین نتایج به دست آمده از دو نیمه سازی گاتمن ۰.۹۰٪ و دو نیمه سازی اسپیرمن - براون ۰.۹۱٪ می‌باشد که بیانگر اعتبار بالای پرسشنامه است؛ نتایج کامل در جدول ذیل آورده شده است.

جدول ۲. نتایج آلفای کرونباخ و دونیمه سازی

۰.۹۴٪	مقدار	نیمه اول (۱ تا ۶۵)	آلفای کرونباخ
۶۵	تعداد گویه‌ها		
۰.۹۳٪	مقدار	نیمه دوم (۱ تا ۱۳۰)	
۶۵	تعداد گویه‌ها		
۱۳۰	مجموع تعداد گویه‌ها		
۰.۸۳٪	همبستگی بین دو فرم		
۰.۹۱٪	تساوی تعداد گویه‌ها	ضریب اسپیرمن - براون	
۰.۹۱٪	عدم تساوی تعداد گویه‌ها		
۰.۹۰٪	ضریب دونیمه سازی گاتمن		

همچنین جهت بررسی اعتبار و همسانی درونی، توزیع نرمال تک تک سؤالات مورد بررسی قرار گرفت و تعداد ۵ سؤال، که دارای توزیع نرمال و واریانس مناسب نبودند از سؤالات حذف گردیدند؛ و در نهایت، پس از حذف ۹ سؤال، پرسشنامه ۱۲۱ سؤالی «احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی» آماده گردید.

شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی با مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای با گزینه‌های «کاملاً موافقم، موافقم، مخالفم و کاملاً مخالفم» طراحی شده است که در سؤالات مثبت، کاملاً موافقم = ۴، موافقم = ۳، مخالفم = ۲ و کاملاً مخالفم = ۱ نمره‌گذاری گردید و در سؤالات منفی، کاملاً موافقم = ۱، موافقم = ۲، مخالفم = ۳ و کاملاً مخالفم = ۴، نمره‌گذاری شده است که پایین‌ترین نمره، ۱۲۱ و بالاترین نمره ۴۸۴

می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش، مفهوم‌شناسی و ساخت پرسشنامه اولیه «احسان در روابط میان‌فردی بر اساس منابع اسلامی» بود. نتایج سنجش روایی محتوا، و سازه نشان داد که این آزمون، روایی لازم را برای سنجش احسان در روابط میان‌فردی، مطابق با آنچه از منابع اسلامی برداشت شده را داراست. اعتبار آزمون نیز با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ و روش دو نیمه سازی مورد محاسبه قرار گرفت، که نتایج فوق نشان داد، پرسشنامه از اعتبار بالایی برخوردار است.

در بخش کیفی، پژوهش‌های مشابه دیگری در زمینه مؤلفه‌یابی احسان و نیکی به دیگران، در منابع اسلامی و روان‌شناسی صورت گرفته است که نتایج این پژوهش، با بعضی از آن‌ها مشابه و با برخی دیگر ناهمخوان است. در تفسیر نمونه به برخی از مؤلفه‌های احسان اشاره شده است که در نهایت از مجموع آیات قرآن و اقوال مفسرین در این رابطه نتیجه گرفته شده است که مؤلفه‌های مهمی چون ایمان، انگیزه و نیت الهی داشتن (حُسن فاعلی)، نیک بودن ذاتی کار (حُسن فعلی)، شکل شایسته کار (هیئت صدور) و رساندن خیر به دیگران، در مفاهیم اصلی احسان وجود دارند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۴۰). همچنین درباره مفهوم‌شناسی و مؤلفه‌یابی احسان، کلیشمی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای، ۱۹ کد و یا نشانه را برای احسان، دسته‌بندی نموده است و از این طریق، مدل فرهنگ سازمانی احسان‌محور را بر اساس منابع اسلامی ارائه کرده است. سروری مجد (۱۳۹۳) در مقاله‌ای ابعاد احسان را از حیث اعتقادی و رفتاری، به چند دسته کلی تقسیم می‌کند که به این شرح است: ۱. ایمان به خدا و عمل صالح، ۲. نیکی به خلق، ۳. صبر، ۴. عفو و کظم غیظ و ۵. جهاد در راه خدا. اگرچه به دلیل مشترک بودن منابع پژوهش‌های اسلامی، مؤلفه‌ها نشانه‌هایی که در این پژوهش ارائه گردیده است، بسیار مشابه نشانه‌ها و مؤلفه‌های نظری تحقیقات مذکور است و همپوشی زیادی دارد، مانند نشانه‌های مشترکی چون: ایمان و یاد خدا، عفو و گذشت، صبر، نیکی و خدمت به خلق، مهربانی و محبت، ولی به دلیل اینکه در پژوهش حاضر علاوه بر موارد مذکور، به صورت جزئی و مصداقی به نشانه‌های دیگر احسان نیز، پرداخته و توجه شده است، تعداد نشانه‌ها به ۴۱ نشانه رسیده است و به جنبه‌های رفتاری، شناختی

و عاطفی احسان، توجه بیشتری شده است، درحالی‌که در موارد دیگر، مانند مقاله کلیشمی به ۱۹ نشانه و عمدتاً نشانه‌های رفتاری اشاره گردیده است و در تحقیقات مشابه دیگر، به نتایج کمتری دست یافته‌اند.

همچنین در مباحث مشابه احسان در روابط میان‌فردی، در روان‌شناسی نیز به مؤلفه‌های شخصیتی فرد یاری‌رسان و نوع‌دوست اشاره گردیده است. گسترده‌ترین تلاشی که در روان‌شناسی تاکنون در مورد شناخت ویژگی‌های شخصیت نوع‌دوست گزارش شده، از بایرهوف و کلاین (۱۹۹۱) به نقل از بارون و همکاران، (۱۳۸۹، ص ۵۸۵) است که نتیجه تحقیقات و آزمایش‌های آن‌ها، مؤلفه‌های پنج‌گانه‌ای برای شخصیت نوع‌دوست بیان کرده‌اند: ۱. همدلی، ۲. پاداش اعمال خوب در دنیا، ۳. احساس مسئولیت اجتماعی، ۴. برخورداری از مرکز مهار درونی و ۵. عدم خودمحوری. همچنین جفریز (۱۹۹۸) تمایل افراد به یاری‌رسانی را تحت عنوان فضیلت‌های خویشتن‌داری، تحمل و شکیبایی، عدالت، احسان، تدبیر و دوراندیشی خلاصه می‌کند (نقل از شریفی و همکاران، ۱۳۸۹) و این پنج فضیلت اخلاقی نشان می‌دهد که شخصیت نوع‌دوست، شخصیتی تک‌بعدی ندارد، بلکه چندین جنبه از شخصیت وی که شامل کنترل انگیزه‌ها و محرک‌ها، ابتکار، باورهای راستین، مهربانی و دوراندیشی است که در رفتارهای مثبت اجتماعی وی تأثیر می‌گذارند. (کول و همکاران، ۲۰۰۱ نقل از پترسون و سلیگمن، ۲۰۰۴). برخی از نشانه‌های استخراج شده در پژوهش حاضر می‌تواند به نحوی، با مؤلفه‌های مطرح شده توسط بایرهوف و کلاین و یا جفریز، ارتباط داشته باشد، مانند مؤلفه: همدلی و یا برخورداری از مرکز مهار درونی، خویشتن‌داری، تحمل و شکیبایی، ولی برخی نشانه‌های تحقیق حاضر با محورها و مؤلفه‌های مذکور در روان‌شناسی، به دلیل تفاوت منبع استخراج آن‌ها و اینکه منبع پژوهش حاضر منابع الهی و اسلامی است ولی منبع آن‌ها، انسانی است، هم‌خوانی ندارند و متفاوت است.

در این پژوهش، ۴۱ نشانه استخراج شده از منابع اسلامی، به صورت نظری به ۶ عامل و مؤلفه کلی (سودمندی اجتماعی، روابط مثبت، مثبت‌اندیشی، نفوذ-مطلوبیت، خویشتن‌داری و تمامیت) دسته‌بندی گردیدند؛ که در این قسمت، به تبیین هر یک از آن‌ها پرداخته می‌شود:

مؤلفه سودمندی اجتماعی، بیانگر میزان نفع‌رسانی و سودمندی فرد نیکوکار برای دیگران است. نفع‌رسانی و حمایت اجتماعی می‌تواند، عاطفی، شناختی و رفتاری باشد. فرد

نیکوکار، این حمایت‌ها را در نشانه‌ها و مصادیقی چون: قرض دادن، صلح‌رحم کردن، اصلاح میان مردم، راهنمایی، دعا کردن، احسان کردن به والدین، یتیمان، همسایگان، ضعیفان، مؤمنین و همچنین سخاوت و بخشش به دیگران نشان می‌دهد؛ جلوه بارز و کامل این سودمندی زمانی است که فرد برای دیگران و اجتماع، از خودگذشتگی و فداکاری می‌کند.

مؤلفه روابط مثبت، میزان حسن خلق، خوش رفتاری و برخورد نیکو و محترمانه با دیگران را بررسی می‌کند. فرد نیکوکار در معاشرت با دیگران و خدمت به آن‌ها با مهربانی، محبت و خوبی رفتار می‌کند و از هرگونه بدی، منت گذاشتن و آزار دیگران، در قبال کمک به آن‌ها پرهیز می‌نماید.

مؤلفه مثبت‌اندیشی، منعکس‌کننده نگرش فرد، نسبت به خدمت و احسان به مردم است. شخص نیکوکار با پشتوانه اندیشه‌های الهی و با نگرشی مثبت، ارزشمندان، خالصانه و احساس رضایت، به نیازمندان کمک می‌کند و خدمت به دیگران را در حقیقت احسان و خدمت به خود می‌داند و در این راه از افکار و اندیشه‌های منفی مانند: ترس از فقر و یا توقع جبران کردن از دیگران، به دور است.

مؤلفه نفوذ-مطلوبیت، در این عامل، میزان محبوبیتی که افراد به واسطه خدمت و احسان به دیگران کسب کرده‌اند، مورد سنجش قرار می‌دهد. فرد نیکوکار به دلیل اعمال انسان دوستانه و خدمتی که به دیگران می‌کند مورد محبت و دوستی دیگران واقع می‌شود و در میان اطرافیانش فرد بانفوذ و محبوبی است و دیگران از او به نیکی، یاد می‌کنند.

مؤلفه خویشتن‌داری، بیانگر قدرت فرد برای مهار درون در برابر سختی‌ها، اذیت و آزارها و مواردی است که باعث خشم انسان می‌شود. شخص نیکوکار، در برابر حوادث سخت و خشم‌انگیز، خودکنترل است و واکنش منفی از خود بروز نمی‌دهد و خطاکار را مورد عفو قرار داده و می‌بخشد.

مؤلفه تمامیت، میزان تام و کامل بودن نیکی به دیگران را مورد بررسی قرار می‌دهد. در منابع اسلامی، برای احسان در روابط میان فردی، شرایطی مانند: پیش‌دستی در احسان، فراگیری، فوریت و دوام در احسان، بیان شده است که به نظر می‌آید با انجام و رعایت آن‌ها، فرد محسن یک احسان کامل را نسبت به دیگران انجام داده است.

در بخش کمی، همان‌گونه که اشاره شد برای ۴۱ نشانه به دست آمده، ۱۶۸ گویه اولیه طراحی گردید که در نهایت، طبق نظر کارشناسان، ۱۳۰ گویه مورد پذیرش و اجرا قرار گرفت.

به نظر می‌رسد یکی از دلایل عدم پذیرش گویه‌ها توسط کارشناسان، طراحی آن‌ها به صورت منفی بود، و دلیل دیگر، تکراری بودن محتوای سؤالات بود که مورد پذیرش کارشناسان قرار نگرفت. همچنین در بخش بررسی روایی سازه آزمون، به نظر می‌رسد علت پایین بودن ضریب همبستگی برخی از گویه‌ها، عدم هماهنگی معنای کلی گویه‌های حذف شده با تم و محور اصلی کل سؤالات بوده است.

برای رسیدن به اعتبار بالای آزمون، توزیع نرمال تک تک سؤالات مورد بررسی قرار گرفت و تعداد ۵ سؤال، که دارای توزیع نرمال و واریانس مناسب نبودند از سؤالات حذف گردیدند؛ به نظر می‌رسد، علت پایین بودن واریانس این سؤالات، کلیشه‌ای بودن آنها و اینکه مطلوب اکثر افراد این است که به این سؤالات پاسخ مثبت دهند و لذا همه پاسخ‌دهندگان نمرات بالایی (نمره ۳ و ۴) را از پاسخ به این سؤالات دریافت نموده‌اند؛ بنابراین توزیع نمرات آن‌ها کجی شدید و یا واریانس بسیار پایین دارند و توزیع نرمال متناسبی در پاسخ به این سؤالات وجود نداشت.

پیشنهاد می‌شود بر اجرای پرسشنامه، در جامعه‌های آماری متفاوت و حجم بزرگ‌تری از آزمودنی‌ها، به‌گونه‌ای که بررسی تحلیل عاملی احسان در روابط میان فردی بر اساس منابع اسلامی، بر مبنای روش‌های آماری میسر گردد.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه علی مشکینی، (۱۳۹۲) قم: الهادی.
- آذربایجانی، مسعود؛ سالاری فر، محمدرضا؛ عباسی، اکبر؛ کاویانی، محمد و موسوی اصل، سید محمد (۱۳۹۰)، *روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- اسدی، علی (۱۳۸۹)، *سیمای مهر مفهوم‌شناسی و مصادیق احسان در قرآن، معرفت اخلاقی*، سال اول، شماره چهارم.
- بارون، رابرت؛ بیرن، دان و برنسکامب، نایلا (۱۳۸۹)، *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه: یوسف کریمی، تهران: نشر روان.
- بیرامی، منصور؛ پوراسمعیلی، اصغر؛ صالحی، مجتبی و عندلیب، مرتضی (۱۳۹۰)، بررسی نقش عامل‌های شخصیتی در پیش‌بینی تحول اخلاقی و میزان نوع‌دوستی، *فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی*، سال ششم، شماره ۲۱، ص ۲۳۱-۲۴۶.
- بیرهوف، هانس ورنر (۱۳۸۴)، *رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه: رضوان صدقی نژاد، تهران: نشر گل‌آذین.

- تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۳۸۷)، *غررالحکم و درر الکلم*، قم: دارالکتب الاسلامی.
- ثرنندایک، رابرت آل (۱۳۷۵)، *روان‌سنجی کاربردی*، ترجمه: حیدر علی هومن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- خانی، لطفعلی، غفاری، مظفر، حقیقتیان، منصور (۱۳۹۳)، بررسی ارتباط سرمایه اجتماعی و نوع دوستی با نگرش پزشکان به اخلاق حرفه‌ای، *مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی*، دوره هفتم، شماره ۴.
- خوی نژاد، غلامرضا (۱۳۸۵)، *روش‌های پژوهش در علوم تربیتی*، تهران: انتشارات سمت.
- دهقان پور، علیرضا و بخشی، ژیل (۱۳۹۳)، معنانشناسی احسان در قرآن، *پژوهشنامه معارف قرآنی*، شماره ۱۷، ص ۶۱-۸۱.
- راغب اصفهانی، حسین بن علی، (۱۴۱۲ ق)، *مفردات الفاظ القرآن*، (تصحیح صفوان عدنان داوودی)، دمشق: دارالقلم.
- سروری مجد، علی (۱۳۹۳)، ابعاد فرهنگ احسان در قرآن و سنت، مطالعات فرهنگ ارتباطات، سال پانزدهم، شماره ۵۷، ص ۱۹۷-۲۱۶.
- سیف، علی اکبر (۱۳۹۰)، *ساختن ابزارهای اندازه‌گیری متغیرهای پژوهشی در روان‌شناسی و علوم تربیتی (آزمون و پرسشنامه)*، تهران: نشر دیدار.
- شریفی، رضا؛ اسکندری، حسین؛ دلاور، علی و برجعلی، احمد (۱۳۸۹)، ویژگی‌های شخصیتی افراد ایثارگر و یاری‌رسان با تأکید بر شخصیت مطلوب در سازمان نظامی، *فصلنامه روان‌شناسی نظامی*، سال اول، شماره سوم.
- شریعتمداری، مهدی (۱۳۸۸)، *تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری*، تهران: کوهسار.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۳۷۴)، *تفسیر المیزان*، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۰۶ ق)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دارالمعرفه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ق)، *تبیان فی تفسیر القرآن*، (به کوشش احمد حبیب‌العاملی)، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- عطا‌دخت، اکبر؛ زارع، رقیه و کرامتی، نرگس (۱۳۹۴)، ارتباط میزان علاقه اجتماعی با سلامت عمومی سالمندان غیرمقیم و مقیم، در مراکز سالمندان شهرستان اردبیل، *فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت*، دوره سوم، شماره دوم.
- غزالی، محمد بن محمد (بی‌تا)، *احیاء علوم الدین*، بیروت: دارالکتب العربی.
- قائدی، غلامحسین و یعقوبی، حمید (۱۳۸۷)، بررسی رابطه بین ابعاد حمایت اجتماعی ادراک شده و ابعاد بهزیستی در دانشجویان دختر و پسر، *ارمغان دانش*، دوره ۱۳، شماره ۲، ص ۶۹-۸۱.
- قرشی بنابی، علی اکبر (۱۳۷۱)، *قاموس قرآن*، تهران: انتشارات دارالکتب الإسلامیة.
- کار، آلان (۱۳۸۵)، *روان‌شناسی مثبت*، (ترجمه شریفی، حسن پاشا و همکاران)، تهران: نشر سخن.
- کجباف، محمدباقر، سجادیان، ایلاناز و نوری، ابوالقاسم (۱۳۸۹)، بررسی ساختار عاملی، روایی و اعتبار

مقیاس‌گرایی‌های اجتماعی مطلوب در بین دانشجویان، **جامعه‌شناسی کاربردی**، سال بیست و یکم، شماره دوم.

- کلیشمی، احسان رهبر (۱۳۹۲)، شناسایی مؤلفه‌های احسان در منابع شیعی؛ ارائه مدل فرهنگ‌سازمانی احسان محور، **نشریه الکترونیکی جستارهای مبین**، سال نخست، جستار شماره ۱۳، ص ۱-۲۳.
- محقق حلی (۱۳۸۹ ش)، **شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام**، تهران: علمی.
- مصطفوی، حسن (۱۴۰۴ ق)، **التحقیق فی کلمات القرآن**، تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مکارم شیرازی، ناصر؛ آشتیانی، محمدرضا؛ امامی، محمدجعفر؛ الهامی، داود؛ ایمانی، اسدالله؛ حسنی، عبدالرسول و همکاران (۱۳۷۱)، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۰)، **القواعد الفقهیة**، قم: مدرسه الامام علی ابن ابیطالب (ع).
- نوری الطبرسی، میرزا حسین (۱۴۰۸ ه.ق)، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، قم: موسسه آل البيت (ع).

• همتی‌راد، گیتی و سپاه منصور، مزگان (۱۳۸۷)، رابطه بین استرس و حمایت اجتماعی در دانشجویان دانشگاه تهران، **اندیشه و رفتار**، دوره ۲، شماره ۷، ص ۷۹-۸۶.

- Peterson, Christopher & Seligman, Martin E. P. (2004) *Character Strengths and virtues*, a Handbook and Classification, Oxford University Press.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). *Sociocognitive and Behavioral Correlates of a Measure of Prosocial Tendencies for Adolescents Psychology*, Department of Faculty Publications, Department of Psychology
- Jeffries, V. (1998). Virtue and the altruistic personality, *sociological perspectives*, 41, 151-166
- Rushton, J. P., Chrisjohn, R. D., and Fekken, G. C. (1981). *The altruistic personality and the self-report altruism scale*. *Pers. Individ. Differ.* 2:1
- Webb, Deborah J., et al. (2000). "Development and Validation of Scales to Measure Attitudes Influencing Monetary Donations to Charitable Organizations." *Journal of the Academy of Marketing Science* 28: 299-309
- Steele, W. R., Schreiber, G. B., Guiltinan, A., Nass, C., Glynn, S. A., Wright, D. J., Kessler, D., Schlumpf, K. S., Tu, Y., Smith, J.W. and Garratty, G. (2008). The role of altruistic behavior, empathetic concern, and social responsibility motivation in blood donation behavior. *TRANSFUSION*: Vol 48: 43